

Osmanlı'nın Son Döneminde Erzincan'da Sosyal Hayat (1916-1919)*

Nihat FIRAT** Binali KOÇOĞLU***

Atıf/Cite as: Fırat, Nihat-Koçoğlu, Binali. "Osmanlı'nın Son Döneminde Erzincan'da Sosyal Hayat (1916-1919)". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2022), 257-280.

Öz: Bu çalışma, 1916-1919 yıllarına ait kayıtları içeren Erzincan C-55 nolu Şer'iyye Sicili ışığında Osmanlı Devleti'nin son döneminde Erzincan'da sosyal hayatla ilgili bazı konulara değinmeyi hedeflemektedir. Bu çerçevede 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başında Erzincan'da aile yaşantısı, miras taksimi, Müslüman toplum ile gayr-ı müslim kesimler arasındaki ilişkiler ve asayiş sorunları gibi konular üzerinde durulmuştur. Ayrıca Sicil kayıtlarıyla bu dönemde Erzincan'da görev alan muhtar, a'za, imam ve diğer devlet görevlilerini tespit etme imkânı bulunmaktadır. Defterimizde yüz kızartıcı veya toplum düzenini bozan suçları konu edinen belgeler bulunmamıştır. Bu durum dönemin toplum yapısı hakkında, genel ahlak ve toplum düzenine uyulduğu sonucunu çıkarmamıza yardımcı olmaktadır. Bu çalışmanın Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki Erzincan'ın sosyal ve kültürel hayatını ortaya çıkarmada katkı sağlayacağını ummaktayız.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Erzincan, Şer'iyye Sicilleri, Osmanlı, Sosyal Hayat.

Social Life in Erzincan at the Last Period of Ottomans (1916-1919)

Abstract: This study aims to deal with some issues related to social life in Erzincan in the last period of the Ottoman Empire in the light of Erzincan C-55 numbered Shariyya Registry, which contains records belonging to the years 1916-1919. In this framework, issues such as family life in Erzincan at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, relations between the Muslim community and non-Muslims and the division of inheritance as well as

* Bu çalışma, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalında " Erzincan C 55 Nolu Şer'iyye Sicili ve Hukuki Değerlendirmesi (1916-1919)" isimli yüksek lisans çalışmasından üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Erzurum, Türkiye, nihat.firat@gmail.com, ORCID: www.orcid.org/0000-0003-4244-0795

*** Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Erzurum, Türkiye, kocoglubinali@gmail.com, ORCID: www.orcid.org/0000-0002-3273-4573

security issues were discussed. In addition, with the Shariyya Registry, it is possible to identify the other state officials who worked in Erzincan during this period. There are no documents in our book that deal with the crimes that disgrace or disrupt the social order. This situation helps us to conclude about the social structure of the period that general morality and social order were obeyed. We hope that this study will contribute to revealing the social and cultural life of Erzincan in the last period of the Ottoman Empire.

Keywords: Islamic History, Erzincan, Sharia Registry, Ottoman, Social Life.

الحياة الاجتماعية في العهد العثماني الأخير في مدينة إرزنجان (١٩١٦ - ١٩١٩)

الخلاصة: ظهرت أنواع المؤلفات القديمة بشكل عام، وتطورت مع العمل على المتن. في هذا السياق، هناك أسباب عديدة لترجيح المتن. ومن بينها: قصره، وإحكامه لغوياً، وكونه كتاباً تدريسياً، وسهّل الحفظ و قوياً مؤلفه علمياً، أو قديسياً، أو قبوله مباركاً. يمكن أيضاً تقييم العوامل المؤثرة الأخرى مثل فهم العلم، واستمرار التقليد، والعلاقات بين المعلم والطالب في هذا الإطار. بناءً على هذه الأسباب، تمّ تأليف الشرح والحاشية على المتن. في مقالتنا هذه، بعد التركيز على مفهوم الحاشية، ستبحث بإيجاز حياة أخي زاده (ت. 1500/905م) وشخصيتها العلمية. في تكملة المقالة، سيعرّف كتاب أخي زاده المسمى بـخيرة العقبى في شرح صدر الشريعة العظمى.

كلمات مفتاحية: الفقه، أخي زاده، صدر الشريعة، ذخيرة العقبى، شرح الوقاية، الحاشية.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin yargı organı ve o dönemin sosyal ve kültürel hayatı ile ilgili başvurabileceğimiz en önemli kaynak şer'îye mahkemeleridir. Devletin farklı zamanlardaki hukuki, askeri, ekonomik, dinî ve idari müesseseleri hakkında birçok önemli bilgi, bu mahkemelerin defterlerinde bulunmaktadır. Bu mahkeme kayıtları; halk arasındaki her türlü uyuşmazlığın çözülerek kayda alındığı ve günümüzde noter huzurunda yapılan akd, vekâlet gibi işlemleri de içermekte ve Osmanlı toplumsal hayatında aile, toplum, ekonomi ve hukuk gibi birçok alanla ilgili ana kaynak niteliği taşımaktadır.¹

Bu çalışmaya kaynaklık eden sicil, hicri 1334-1337 (1916-1919) yıllarını kapsayan, Erzincan Şer'îye Sicilinin ilk bölümüdür. Defter halen Ankara Milli Kütüphanede bulunmaktadır. Erzincan C-55 numaralı defterimizin incelediğimiz bölümünde toplam 137 mahkeme kaydı bulunmaktadır. Bu belgelerden ikisi Temyiz Mahkemesinin dava ile ilgili verdiği karar olup, Temyiz Mahkemesi kararları hariç defterimizde 135 dava bulunmaktadır. Çalışmamız esnasında Şer'îye Sicilinden kaynak göstermede davaların defterdeki sırası esas alınmıştır. Defterde kullanılan yazı stilinden defterin tamamının, bir kâtip tarafından yazılmamış olduğu anlaşılmaktadır.

Sicildeki kayıtlarda miras ve aile hukuku ile ilgili olanların ön planda olduğu görülmektedir. Defterimizde dava sayıları sayı bakımından sıraladığımızda; veraset,

1 Ahmet Akgündüz, *Şer'îye Sicilleri* (İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, 1988), 11-12.

vesayet, vekâlet, mehir ve nafaka, talak, tecdîd-i nikah, kayyım nasbı, vakıf-tevliyet, alacak davası, mal satış izni, harcama izin talebi, hizmet kiralama, velayet ve isbât-ı rüşd davaları bulunmaktadır. Ayrıca bunlara Müslüman ve gayr-ı müslimler arasındaki davalar da ilave edilmelidir.

1916-1919 Arası Erzincan'da Sosyo-Kültürel Hayat

1. Aile Hukuku

Aile Hukuku bağlamında defterimizde; mehir ve nafaka ile ilgili 10 dava, talakla ilgili 3 dava ve nikâhla ilgili 1 dava olmak üzere toplam 14 dava bulunmaktadır.

1.1. Nikâh

Defterimizde kadı'nın nikâh akdini tescil ettiği sadece bir kayıt vardır. Buradan hareketle incelediğimiz dönemde bu işi daha çok imamların nikâhları kıyarak, tescil ettiğini söyleyebiliriz. Defterimizde geçen kayıttaki; Ermeni asıllı (mühtedi) Hâdiye Hatun asıl dini din-i aslına (Hıristiyanlığa) geçmesi (irtidât etmesi) sebebiyle nikâhlarının fesh olduğunu söylemiş ve yeniden belli bir mehir belirlenerek ve din-i aslında kalarak tekrar yeni bir nikâh akdi tescil edilmiştir.²

1.2. Nikâhın Taraflara Getirdiği Hak ve Yükümlülükler

Nikâh akdinin taraflara yüklediği bir takım vazife ve haklar vardır. Bunların bir kısmı ahlaki bir kısmı da hukukidir. Burada daha çok mali ve hukuki yönü ağır basan mehir ve nafaka üzerinde durulacaktır.

1.2.1. Mehir

Mehir, evlenecek olan erkeğin eşine verdiği veya taahhüt ettiği para yahut maldır. Mehir kadının malıdır ve eşi razı olmadıkça kocasının onda bir tasarrufu söz konusu olamaz.³ Mehir, kadın için ekonomik yönden katkı sağlarken, erkek için keyfi bir şekilde boşanmayı engellemeye yönelik rol üstlenmektedir.

Fakat incelediğimiz defterde bir belge hariç nikâh akitlerinin direkt olarak yer almaması sebebiyle mehir miktarlarını ancak boşanma ve kadının ölen eşinin mirasından mehrini almak için açtığı dava kayıtlarından tespit edebiliyoruz.⁴

Sicilde mehir miktarına konu olan davalarda bahsi geçen miktarlar şu şekildedir. Mehr-i mu'accel olarak; bin beş yüz kuruş kıymetinde üç beş birlik Osmanlı altını ve yine beher arşın otuzdan cem'an altıyüz kuruşun kıymetinde yirmi arşın stalyon ve yine beher arşını on dokuz kuruş kıymetinde cem'an iki yüz altmış altı kuruş

2 *Erzincan Şer'iyye Sicil Defteri (1916-1919)*, Ankara Milli Kütüphane Arşivi 06 Mil Yz C 55, b. 126.

3 Saffet Köse, "Aile Hukuku", *İslam Hukuku El Kitabı*, ed. Talip Türcan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 317.

4 *Erzincan Şer'iyye Sicil Defteri (1916-1919)*, b. 1, 9, 10, 41, 61, 63, 64, 65, 105, 130, 135, 137.

kıymetinde on dört arşın Avrupa karı ipekli çarşaflık kumaş ve yine altıyüz kuruşun kıymetinde pembe renkli ipekli dikilmiş kutn elbisesi ve yine yüz yirmi kuruş kıymetinde üç parçadan ibaret bir kat hamam takımı Bursa havlusu ve üçbin yüz otuz kuruşluk eşya, mehr-i müeccel olarak 1051 kuruş⁵; diğer davalarda da mehr-i müeccel olarak iki bin yedi yüz elli bir kuruş⁶, iki bin beş yüz bir kuruş⁷, bin elli bir kuruş⁸, dört bin kuruş⁹, bin beş yüz elli bir kuruş¹⁰, bin sekiz yüz elli bir kuruş¹¹, dört bin kuruş gümüş akçe¹², iki bin yedi yüz elli bir kuruş¹³, bin iki yüz elli bir kuruş¹⁴, dokuz yüz elli bir kuruş¹⁵ ve üç yüz elli bir kuruş¹⁶ kayıtlarına rastlanmaktadır. Mehir miktarının tespitinde kadınların yaşı, güzelliği, sosyal statüleri gibi hususların etkili olduğu söylenilebilir.

Mehir hususunun annenin vefatı halinde de mirasa konu edildiği görülmektedir. Defterimizin 16 numaralı belgesine göre; önceki evliliğinden iki kızı olan Sündüs Hatun, Dursun Efendi ile evlenir. Bir süre sonra Sündüs Hatun vefat eder ve mirası paylaşılır. Fakat iki kızı Müşfika ve Fatıma mahkemeye başvurarak annesinin hayatta iken Dursun Efendi'den mehr-i müeccelini almadığını ve bu mehr-i müeccelden hisselerini talep etmişlerdir. Kadı da vefat eden Sündüs Hatun'un mehrini mirasa dâhil edip, kızlarının hisselerinin verilmesi yönünde karar vermiştir.

Eşin vefatı halinde kadının mehir bedelinin mirastan talep edildiğine dair defterimizde birkaç kayıt bulunmaktadır.¹⁷ Defterimizin 65 numaralı belgesine göre; Ahmet bin İsmail vefat etmiştir. Mirasa konu olacak eşi Behice Hatun'dan başka yakını yoktur. Eşi Behice Hatun mirasın 1/4'ünü alacağı, mirasın diğer 3/4 'ünün ise Beytü'l-Mâl'a kalacağı belli olunca, Behice Hatun eşinin terekesinden hayatta iken eşinden alamadığı mehri müeccelini talep eder. Kadı da şahitlerle durumun tespitinden sonra Behice Hatun'un mehr-i müecceli olan iki bin yedi yüz elli bir kuruşun kendisine verilmesi yönünde karar verir.

-
- 5 *Erzincan Şer'iyye Sicil Defteri (1916-1919)*, b. 1.
  - 6 *Erzincan Şer'iyye Sicil Defteri (1916-1919)*, b. 65.
  - 7 *Erzincan Şer'iyye Sicil Defteri (1916-1919)*, b. 65.
  - 8 *Erzincan Şer'iyye Sicil Defteri (1916-1919)*, b. 41.
  - 9 *Erzincan Şer'iyye Sicil Defteri (1916-1919)*, b. 19.
  - 10 *Erzincan Şer'iyye Sicil Defteri (1916-1919)*, b. 61.
  - 11 *Erzincan Şer'iyye Sicil Defteri (1916-1919)*, b. 62.
  - 12 *Erzincan Şer'iyye Sicil Defteri (1916-1919)*, b. 63.
  - 13 *Erzincan Şer'iyye Sicil Defteri (1916-1919)*, b. 65.
  - 14 *Erzincan Şer'iyye Sicil Defteri (1916-1919)*, b. 101.
  - 15 *Erzincan Şer'iyye Sicil Defteri (1916-1919)*, b. 105.
  - 16 *Erzincan Şer'iyye Sicil Defteri (1916-1919)*, b. 137.
  - 17 *Erzincan Şer'iyye Sicil Defteri (1916-1919)*, b. 9, 63, 65.

1.2.2. Nafaka

Koca, evlilik süresince eşinin ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Buna evlilik nafakası denir. Defterimizde evini terk eden Şevket Ağa'nın eşine günlük 50 kuruştan nafaka takdiri örnek gösterilebilir.¹⁸

Evliliğin sona ermesi durumunda kadının yeniden evlenebilmek için beklemek zorunda olduğu süre zarfında ihtiyaçları koca tarafından karşılanır. Buna iddet nafakası adı verilir. Defterimizde 61 nolu belgede kadına iddet süresince günlük 100 kuruş nafaka takdiri bulunmaktadır. Osmanlı Hukuk Sisteminde günümüzde olduğu gibi eşi tarafından boşanan kadına hayat boyu (evlenmediği müddetçe) sağlanan bir nafaka mükellefiyeti bulunmamaktadır.

Anne veya babasının vefatında mahkeme tarafından tayin edilen vasi, Eytam Sandığı'na müracaat ederek çocuğun zorunlu giderleri için o günün şartlarına göre "nafaka ve kisve beha" adı altında mahkemece belirlenecek bir para istemektedir. Defterimizde bu konuya örnek verecek olursak; 68. davada yetim kalan Hüseyin ve Feride'ye vasi olarak İshak Efendi tayin olur. İshak Efendi ise bunların çeşitli ihtiyaçları için Eytam Sandığından bir ücret bağlanmasını talep eder. Netice itibariyle her birine günlük 25 kuruştan 50 kuruş bağlanmasına ve bu paraları harcama konusunda İshak Efendi'ye izin verilmesine karar verilir.

1.2.3. Talak (Boşanma)

Taraflar arasında nikâh akdinin bozulmasını ifade eder. Talak; erkeğin irade beyanı, anlaşarak veya mahkeme kararıyla gerçekleşir.

Bununla ilgili 19 ve 101 numaralı belgeler olmak üzere iki belge vardır. 19 numaralı belge şu şekildedir.

"...zevce-i menkûhe-i medhûl bihâsı olup meyânemizde hüsn-ü mu'âşeret kâbil olamadığından hüsn-ü rıza ve tayyib-i ihtiyarımla mehr-i müeccelim meblağ-ı mezkûr dört bin kuruş ile nafaka-i 'iddet-i mu'ayyenem ve müennes süknâm üzerine zevcim mezbûrdan muhâlefe-i şer'iyeye-i sahîha ile hul' olduğumda ol dahi hul'-i mezkûru kabul edüp ol vechile zevcim mezbûru hukuk-ı zevciyyetden müte'allika kâffe-i da'avi ve 'âmmeye-i metâlibten ibrayı 'âmm-i sahîh-i şer'-i ile ibrâ etmemle ol dahi beni hukûk-ı mezkûrenin ibrayı meşrûh ile ibra etmekle yekdiğerimizden kat'-ı 'alâka eyledik dedikde zevc-i mezbûr Mukîm dahi mukirre-i mezbûreyi bi'l-cümle kelimât-ı meşrûhâsında tasdik etmeğin ma vaka'a bi't-taleb ketb olundu."

Mahkemeye intikal eden kayıtlarda en önemli boşanma sebebi şiddetli geçimsizliktir. Sicilde karı-koca arasındaki şiddetli geçimsizlik "adem-i mu'âşeret",

18 Erzincan Şer'iyeye Sicil Defteri (1916-1919), b. 41.

“adem-i hissi muâşeret” ve “hüsn-ü muâşeret ve imtizâç kabil olamayıp” şeklinde ifade edilmektedir.

Defterimizdeki 62. numaralı belgede; Nafia Hatun geçimsizlik sebebiyle kocası Abbas Ağa'dan boşanmak ister. Abbas Ağa bu geçimsizliğin kayınvalidesinden kaynaklandığını ifade eder. Her iki taraftan hakem tayin edilir. Hakemler geçimsizliğin sebebinin her iki taraf olduğunu söyler. Boşanmaları yönünde fikir bildirir. Karar duruşmasına Abbas Ağa katılmaz. Nafia Hatun mehr, nafaka vb. bir hak talep etmez. Kadı da boşanmalarına karar verir. Ayrıca 101 nolu davada da Sultan Hatun'un geçimsizlik sebebiyle mehr-i müeccel ve nafaka hakkında vazgeçerek Hasan Ağa'dan boşanması buna örnektir.

1.2.4. Te'addüd-i Zevcât (Erkeğin Birden Fazla Eş ile Evlenmesi)

İslam Hukukunda, erkeğin birden fazla kadınla evlenebilmesi anlamına gelmektedir.

Defterimizde bu durumu sadece 61 ve 71. davada görmekteyiz. 61. davada; Muhabbet Hatun kocası Şükrü Efendi'nin başkasıyla evlendiğini, kendine bakmadığını, ayrı bir mesken istediğini belirtmiştir. 71. dava ise verasetle ilgilidir.

Defterimizde çok eşliliğin görülmesi ile ilgili sadece iki belgenin olması da gösteriyor ki; o zaman diliminde her ne kadar erkeğin birden fazla eşle evlenmesi mümkün ise de Erzincan'da bu durum yaygın değildir. Günümüzde de Erzincan'da Güneydoğu illerine kıyasla ikinci evliliğin hoş karşılanmaması, geçmişten gelen bir anlayışla da açıklanabilir.

1930'lu yıllarda Erzincan Valiliği yapan Ali Kemali Beğ 1932 tarihli Erzincan adlı kitabında Erzincan'da Te'addüd-ü Zevcât ile ilgili şu ifadelerde bulunuyor.

“Eoliya Çelebi'nin güzelliklerini medhettiği Erzincan kadınları, kıskançtır da. Kıskançlıklarını kocalarına karşı büyük bir hassasiyetle ibraz ederler. Bu hal teaddüd-ü zevcât adedinin, başka yerlerde olduğu gibi, alabildiğine teessüs etmesine mani olmuştur. Birden ziyade kadınla evlenenler yok değildi. Fakat bu evlenmeler ancak birinci kadının rızası ile yahut büyük mühim mazeretler sebebi ile mümkün olabiliyordu. Bu mazeretler, kadının çocuk getirmemesi, kör olması, senelerce yatakta hasta yatması, ev idaresini bilmemesi... gibi şeylerdi. Bazı evler vardı ki misafiri, konuğu çok ve adama ihtiyacı o nisbette ziyade idi, işe adam bulmak icab ediyordu. Bu türlü evlerin sahipleri, yine ilk kadınlarının rızasını alarak, defaatle evleniyorlardı. İlk kadının çirkin olması, geçimsizlik yapması, hatta ahlaksız olması izdivaç rabitasına halel vermediği gibi, teaddüd-ü zevcâta da vesile teşkil etmezdi. Evlilik rabitaları çok sağlam ve kavî idi.”¹⁹

19 Ali Kemali, *Erzincan* (Resimli Ay Matbaası, 1932), 311.

2. Miras (Tereke) ve Paylaşımı

Miras, ölen kimsenin mal varlığının akıbetini düzenleyen kuralların bütünüdür.²⁰ Kişi ölmeden malı mirasa konu olmaz. Kişinin hayatta iken malını çocukları arasında bölüştürmesi miras dağılımı şeklinde değil, bağış olarak değerlendirilir. İslam Hukukuna göre; anne ve baba hiçbir zaman mirastan mahrum olmaz ve ölenin kızları yanında amcası da mirastan pay alabilir. Muris mirasçılar bakımından üçte bir oranında tasarruf nisabına sahiptir.²¹

Defterimizde ağırlıklı olarak (135 davadan 43 tanesi veraset davası olup; bu da davaların %31,8'ine denk gelmektedir.) veraset davaları bulunmaktadır. Veraset davalarını incelediğimiz zaman mirasın bölüştürülmesi sırasında İslam Hukuku esaslarına uygun bir şekilde hüküm verildiği görülmektedir.²²

Defterde bulunan veraset davalarında genelde miras üzerindeki hisse oranlarının tespiti şeklindedir. Ayrıca ölen kimselerin alacaklarının vârisler tarafından talebi veya "Tekâlif-i Harbiyye" ait den murisin alacağı ya da ölen kimsenin maaş vb. alacağının tahsili ve taksimi ile ilgili olduğu görülmektedir. Özellikle ölen askerî memurların müterakim maaşları olup, bunların tahsil ve taksimini içeren veraset belgeleri bulunmakta. Bunlarda dikkat çeken bir husus ise mahiyeti anlaşılacakla birlikte alınacak olan paradan "ma'a tevkîfât" ifadesiyle bir takım kesintiler yapıldığı görülmektedir.

"...Fahriye ve sadr-ı kebîr oğlu gâib 'ani'l-beled Musa Kazım Efendi'ye münhasıra olup başka varisi ve terekesine müstehakk-ı âharı olmayup müteveffiyeye-i mezbûre hayatında müterâkim ma'âsâtından Erzincan Mal Sandığında alacak hakkı olan ma'a tevkîfât altı bin yedi yüz otuz beş kuruşu kable'l-ahz ve'l-istifa ber vechi muharrer vefat etmekle meblağ-ı mezkûr..."²³

3. Vasi ve Kayyım Tayini

Defterimizde (Veraset davalarından sonra en fazla belge vesayet ile ilgilidir. Bu da 135 belgeden 36'sına (%26,6) tekâbül etmektedir. Vasi tayin edilirken bazı kalıp ifadeler bulunmaktadır. Vasi olacakların bir takım özelliklere sahip olmaları gereklidir. Bu durum vasiler için sicilde "emanetle ma'ruf istikametle mevşuf ve her vechile umûr-u vesayet uhdesinden gelmeye muktedir" şeklinde geçmekte ve vasiliğin şartları da

20 Hamza Aktan, "Miras", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 143.

21 Aktan, "Miras", 144.

22 *Erzincan Şer'iyye Sicil Defteri (1916-1919)*, b. 2, 4, 6, 7, 8, 12, 13, 16, 24, 26, 27, 29, 31, 32, 33, 43, 47, 48, 51, 52, 54, 55, 66, 71, 72, 75, 78, 82, 84, 86, 87, 88, 90, 91, 99, 103, 107, 113, 116, 120, 122, 124, 131.

23 *Erzincan Şer'iyye Sicil Defteri (1916-1919)*, b. 33.

dolaylı olarak ortaya konmaktadır. Kendilerine vasi tayin edilen çocuklar “*vakt-i rüşd ve sedâdlarına değin*”²⁴ vasi idaresindedirler.

Defterimizde 69. davada Na'lbant-zade Halis Efendi ibn Kamil “*ben el-yeom yirmi yaşımı mütecâviz olup âkil ve bâliğ ve bulûğuma rüşdüm munazzam olup umûrumu bi'z-zât ru'yete kâdir ve i'ânet-i vasîden müsteğnî olmamla yedinde mahfûz olan malımı vasî-i mezbûr Şükrü Efendi'den bi'l-asâle taleb ederim*” diyerek önceden kendisine vasi tayin edilen Şükrü Efendi'den sahip olduğu malların iadesini talep etmiş, şahitlerin beyanıyla mahkeme bu yönde karar vermiştir.

Kayyım tayini; “hakim tarafından kısıtlı, gaip vb. kişiler adına hukuki tasarrufta bulunmak üzere tayin edilen kimse” anlamında kullanılmıştır.²⁵

Defterimizde kayyım tayini ile ilgili 5 belge bulunmaktadır. Bu belgelerde kayıp kişilerin mallarını idare etmek için kayyım nasb ve tayin olunduğu geçmektedir. Buna örnek olarak;

“...Medine-i Erzincan'ın Çölhasa Karyesi ahalisinden ve bidâyet-i harbde Kafkas cephesine seok olunan seksen altıncı alay ikinci tabur efrâdından iken Sarıkamış Muharebesinde gaybûbet eden Niyaz oğlu Salih bin Ömer'in hali tebeyyün edinceye değin emvâlini ahz ve kabza ve hukukunu muhafazaya bir kayyım nasbı ehem ve elzem olup mefkûtu mezbûrun eniştesi karye-i mezkûre ahalisinden Hacı oğlu İshak Bey ibn Abdurrahman emânetle ma'rûf istikâmetle mevsûf ve her vechile umûru vesâyet 'uhdesinden gelmeğe muktedir idüğü karye-i mezkûre hey'et-i ihtiyâriyesinden mu'tâ ve musaddak bir kıt'a 'ilm-u haber mündericâtı ve karye-i mezkûre ahalisinden Mehmed Efendi ibn Kahraman ve Zahit Ağa bin Mustafa nâm-ı kimesnelerin huzûru şer'de 'ala tarîki's-şehâde ihbârlarıyla lede's-şer'-i'l-enver zâhir ve mütehakkık olmağın mücebince mefkûd-u mezbûr Salih'in hali tebeyyün edinceye değin bi'l-cümle emvâlini ahz ve kabz ve hıfza mezbûr İshak Bey kibel-i şer'-i şerîfden kayyım nasb ve ta'yîn olundukda olduğu ber vech-i muharrer hizmet-i mezkûreyi kabul ve merâsimini icrâya kemâ yenbeği ta'ahhüd ve iltizâm etmeğın ma vaka'a bi't-taleb ketb olundu.”²⁶ verilebilir.

4. Vakıflar ve Önemi

Vakıf; “bir malın maliki tarafından dinî, içtimai ve hayrî bir gayeyle ebediyen tahsisi” demektir. Bir vakfın nasıl yönetilip işletileceği, vakfedilen maldan kimlerin hangi esas ve ölçüler içinde yararlanacağı vakfedenin iradesiyle belirlenir.²⁷

24 Erzincan Şer'iyeye Sicil Defteri (1916-1919), b. 20.

25 İsmail Özmel, “Kayyım”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 107.

26 Erzincan Şer'iyeye Sicil Defteri (1916-1919), b. 53.

27 Hacı Mehmet Günay, “Vakıf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 475-478.

Bu hizmetlerden bir kaç; fakirlere, dullara, öksüzlere, borçlulara para yardımı yapmak; öğrencilere elbise ve yemek vermek, evlenecek kızlara cehiz hazırlamak, çalışamayacak derecede yaşlanan kayıkçı ve hamalların bakımını yapmak, oyuncağı olmayan çocuklara oyuncak temini vb. gibi çok farklı ihtiyaçlara cevap veren vakıflar bulunmaktaydı.²⁸

Defterimizde vakıflarla ilgili 3 belge bulunmaktadır. Bu kayıtlardan Karaağaç Mahallesinden Perdâl-zade Hacı İsmail'in Geçit Vadisinde pazar günleri kuşluk sonu ve her sene Rebiülevvelin on ikinci gecesini mevlid-i şerif okunması ve yemek verilmesine yönelik dört dükkanı vakfettiği, daha önce Dervişzade Mehmed Efendi'nin mütevellisi olduğunu ve onun vefatıyla oğlu Hacı Hafız Süleyman Efendinin görevlendirildiği²⁹; Erzincan'ın Niğdeli Mahallesinde el-Hâc Abdullah Efendi cami'i şerif ve medrese ve kütüphanesi vakfının bulunduğu, buradaki görevlinin günlük üç akçe ile ücretlendirildiği, buraya Mutasarıf-zade Muhyiddin Efendi ibn el-Hâc Mehmed Efendi'nin oğlu Müftü-zade Abdurrahman Efendi ibn Muhyiddin bin Hacı Mehmed'in görevlendirildiği³⁰, Erzincan Kasabası su yollarının tamir ve onarımı, mevlid-i nebevi kıra'ati ve bir baş kurban kesilerek fakirlere yemek verilmesine yönelik Satılmış-zade Hacı Mehmed Ağanın hayatında vakf eylediği Geçit Vadisinden akan sudan üç kuşluk ve Vaskird Vadisinden akan sudan Pazartesi gündüzü ve Vaskird Karyesindeki bir değirmenini vakf eylediği ve oğlu Süleyman Efendinin vakıf idaresinde görevlendirildiği³¹ anlaşılmaktadır.

Bu belgelerde vakıf işlerini yürüten kişinin vefat etmesi halinde oğlunun vakıf işlerinin aksadığından bahsederek görev alma isteğini mahkemeye bildirmiş, mahkeme de bu minvalde karar vermiştir.³²

5. Köy, Mahalle ve Sülale Adları

Şer'iyeye Sicilinde zikredilen kişiler; aile (sülale) adları, isimleri ve baba adları ile kaydedilmişlerdir. Bu durum hangi bölgede hangi sülalenin yaşadığı hususunda bilgi sahibi olmamızı sağlamakta, ayrıca aileler arasında evlilik bağlarının ne şekilde oluştuğu konusunda bir fikir edinmemize imkan vermektedir.³³ Defterimizde sülale adlarıyla ilgili; İlyaszade, Şeyhzade, Hacı Mehmed Beyzade, Hocazade, Kırtılzade, Timurcuzade, Durduzade, Emirhanzade, Çörekçizade, Kömürcüzade, Köseoğlu, Feyzoğlu, Çavuşoğlu, Şoraklıoğlu, Tatoğlu, Çerioğlu, Sultanoğlu, Hancıoğlu,

28 Ziya Kazıcı, *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi* (İstanbul: Kayhan Yayınları, 1999), 294.

29 *Erzincan Şer'iyeye Sicil Defteri (1916-1919)*, b. 5.

30 *Erzincan Şer'iyeye Sicil Defteri (1916-1919)*, b. 80.

31 *Erzincan Şer'iyeye Sicil Defteri (1916-1919)*, b. 115.

32 *Erzincan Şer'iyeye Sicil Defteri (1916-1919)*, b. 5.

33 Nebi Gümüş - Ümit Erkan, "Osmanlı'nın Son Döneminde Rize'de Sosyal Hayat (1911-1913)", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (Aralık 2012), 41.

Câbioğlu, Bektaşoğlu, Munzuroğlu, Demircioğlu, Badoğlu, Ferhadoğlu, Muradoğlu, Kumuroğlu, Kvasoğlu, Karşloğlu, Abuşoğlu, Balakoğlu, Kocakurtoğlu, Kabadayıoğlu, Serhoşoğlu, Yemlikoğlu, Etmekçioğlu, Mirzaoğlu, Çolakoğlu, İpekoğlu, Çilingiroğlu, Semercioğlu, Senetçioğlu, Mumcuoğlu, Konakoğlu, Hânoğlu, Melikoğlu, ve Siracoğlu isimleri geçmektedir.

Tablo 1. Defterde Adı Geçen Kaza, Nahiye, Mahalle ve Köyler

Kaza ve Nahiyeler			
1	Mama Hatun Kazası	3	Kıştim Nahiyesi
2	Kemah Kazası	4	Selepur Nahiyesi
Mahalleler			
1	Aktaş Mahallesi	21	Mecidiye-iSağır Mahallesi
2	Ali Efendi Mahallesi	22	Molla Güzel Mahallesi
3	Bey Bağı Mahallesi	23	Molla Mehmed Mahallesi
4	Cemaleddin Mahallesi	24	Molla Seydi Mahallesi
5	Çeribaşı Mahallesinde	25	Nebderli Mahallesi
6	Dânâ Mahallesi	26	Niğdeli Mahallesi
7	Eskişehir Mahallesi	27	Odabaşı Mahallesi
8	Fazlı Mahallesi	28	Ömer Efendi Mahallesi
9	Fethullah Mahallesi	29	Örenşehir Mahallesi
10	Gazioğlu Mahallesi	30	Reşadiye Mahallesi
11	Gerek Gerek Mahallesi	31	Rum Mahallesi
12	Gürâbi Mahallesi	32	Salıca Mahallesi
13	Hafızlı Mahallesi	33	Salihye Mahallesi
14	Halilullah Mahallesi	34	Selami Mahallesi
15	Hancı Mahallesi	35	Seydi Bey Mahallesi

16	Hasan Efendi Mahallesi	36	Şaban Ağa Mahallesi
17	HocaHayrettin Mahallesi	37	Şerefiye Mahallesi
18	Karaağaç Mahallesi	38	Şeyh Çelebi Mahallesi
19	Kerimoğlu Mahallesi	39	Taşçı Mahallesi
20	Kurşunlu Mahallesi	40	Yeni Mahallesi
Karyeler			
1	Ahmediye Karyesi	21	Kiy Karyesi
2	Aşağı Ula Karyesi	22	Köşünkar-1 Kebîr Karyesi
3	Balı Beyi Karyesi	23	Köşünkârı Sağır Karyesi
4	Balı Beyi Karyesi	24	Miğîsî Karyesi
5	Biteriç Karyesi	25	Molla Kondi Karyesi
6	Caferli Karyesi	26	Pişkıdağ Karyesi
7	Celabuzur Karyesi	27	Rum Ekrek Karyesi
8	Cencige Karyesi	28	Sansa Karyesi
9	Cırzını Karyesi	29	Silbûs Karyesi
10	Cimin Karyesi	30	Sipyatağı Karyesi
11	Çölhasa Karyesi	31	Sürbahan Karyesi
12	Denizdamı Karyesi	32	Şıhlı Karyesi
13	Hah Karyesi	33	Şuha Karyesinden
14	Hanzar Karyesi	34	Tahzûri Ekrek Karyesi
15	Haşhaşı Karyesi	35	Tilhas Karyesi
16	Hılır Karyesi	36	Til Karyesi
17	Hozonsu Karyesi	37	Veğavir Karyesi
18	Keleriç Karyesi	38	Vakf-Bırastık Karyesi

19	Kertak Karyesi	39	Vasketil Karyesi
20	Kismikor Karyesi	40	Yalnızbâğ Karyesi

6. Mahalle-Köy İmam ve Muhtarları

İncelediğimiz defterde imam ve muhtarların şâhitlerin tezkiyesinde bulunulması görevini yürüttüklerini, ayrıca kişi ve bilgi doğrulamasında (bilirkişi) kadiya yardımcı olduklarını görmekteyiz. Defterde adı geçen imam ve muhtarların ad ve görev yerleri şu şekildedir.

Tablo 2. İmam ve Muhtar İsimleri

	Mahalleler	İmamı	Muhtarı
1	Çeri	el-Hâc Hafız Osman Efendi ibn Hasan	Keçeci el-Hâc Süleyman Ağa ibn Abdullah
2	Dânâ	el-Hac Şakir Efendi ibn Ali	Mustafa Ağa ibn Halil
3	Gazioğlu	Abdullah Efendi	Ahmed Ağa ibn Halil
4	Halil Efendi	Hoca Mevlüt Efendi ibn Feyzullah	
5	Halilullah	Mevlüt Efendi ibn Hacı Feyzullah	Hasan Ağa ibn Mehmed
6	Hasan Efendi	Hafız Hamdi Efendi ibn Mustafa	Ahmed Hulusi Efendi ibn Süleyman
7	Kerimoğlu	Yusuf Ziya Efendi ibn Abdurrezzak	Mahmud Ağa ibn Hacı Dursun
8	Kurşunlu (15Ekim 1918)	Dursun Efendi ibn Ali	Mahmud Ağa ibn Osman
9	Kurşunlu (11 Mart 1919)	Hafız Yusuf Efendi ibn İsmail	Mahmud Efendi ibn Osman
10	Mecidiye-i Sağıre	Hafız Mahmud Efendi ibn Mehmed	Mahmud Efendi ibn Ali

11	Selami	Abdulhalim Efendi ibn Mehmed	Ali Efendi ibn Kamil
12	Şaban Ağa	Mehmed Efendi ibn İbrahim	Nuri Efendi ibn Ali
13	Taşçı	Hafız Salih Efendi ibn Hacı Ahmed	Mahmud Ağa ibn Mehmed
	Karyeler	İmamı	Muhtarı
1	Cırzını Karyesi	Kadir Efendi	Ziya Ağa ibn İshak (A'za)
2	Köşünkar-ı Sağır	Hasan Efendi ibn Dursun	Tevhid Ağa ibn Ali
3	Molla Kondi	Hakkı Efendi ibn Mehmed	Yaşar Bey ibn Hacı Abdullah
4	Rum Ekrek	Abdullah Efendi ibn Mustafa	Hüseyin Ağa ibn Emin (A'zâ)
5	Şıhlı	Hacı Hafız Osman Efendi bin Mehmed	Ahmed Ağa ibn Ahmed
6	Tahzûri Ekrek	Mehmed Efendi ibn Süleyman	İbrahim Ağa ibn Halil

7. Defterde İsmi Geçen İdareci ve Memurlar

Tablo 3. Askeri Görevliler

	Görevli Adı	Görevi
1	Abdulfettah-oğullarından Ebûbekir bin Yûsuf	Kemah Jandarma Bölüğü eski süvari neferi
2	Ahmed Mevlüt Efendi ibn Yusuf	'Atık Dördüncü Orduyu Hümâyuna mensup elli ikinci alayın ikinci taburunun sekizinci bölüğü mülâzım-ı evvelliğinden mütekâ'id
3	Alay Kâtibi Mehmed Efendi	
4	Ali Çavuşoğlu İsmail bin İbrahim	Askeri Şâhâne efrâdından

5	Arif Efendi	Dersaadet-i Jandarma Dairesi Muhasebe Kalemi kısm-ı evvel
6	Çilingir oğlu Mustafa Efendi ibn Şerif bin Hasan'ın	Asâkir-i Şâhaneye mensup yüz birinci alayın ikinci taburun tüfenkçisi
7	Çizmecioğlu Kadir bin Aziz	Asâkir-i Şâhaneye mensup Topçu yirmi dokuzuncu alayın ikinci taburu dördüncü bölümünde na'lbend neferi
8	Çörekçioğlu Mahmud bin Tayfur	Asakir-i Şâhâne efrâdından
9	Emin oğlu Halis	Asâkir-i Şâhâneye mensup Erzincan Jandarma Taburu efrâdından
10	Hacıoğullarından Mehmed oğlu İsmail	Asâkir-i Şâhaneye mensup yedinci alayın birinci taburunda Topçu bölümü efrâdından
11	Hacıoğullarından Mehmed oğlu İsmail	Asâkir-i Şâhaneye mensup yedinci alayın birinci taburunda Topçu bölümü efrâdından
12	İsmail Efendi	Yüzbaşılıktan mütekâ'id
13	Kasım Efendi	Kemah Kazası Merkez Jandarma Dairesi neferâtından
14	Kolağası Dilâverzâde Hacı Edhem Efendi bin Emin	Mütekâ'idini askeriyeden
15	Mahmud Efendi bin Halid Efendi	On birinci kolordu idare üçüncü şubesi birinci sınıf ketebesinden
16	Mehmed oğlu Bektaş Çavuş	Asâkir-i Şâhaneye mensup dokuzuncu Kafkas Fırkasının yirmi dokuzuncu alayı kumandanı Reşat Beyin emir çavuşu
17	Miralay Mehmed Arif Bey	

18	Muhsin oğlu Şükrü bin Arif	Asakir-i Şahâneye mensup Topçu yirmi dokuzuncu alayın ikinci taburu efrâdından
19	Mustafa bin Tahir bin Şerif	Asâkiri Şahaneye mensup Topçu yirmi dokuzuncu alayın ikinci taburu efrâdından
20	Mustafa Efendi ibn Süleyman	Erzincan Merkez Bölüğü Jandarma Ser Çavuşu
21	Mülazım Ahmed Ağa	Mülazım
22	Mülazım İsmail Ağa ibn Halil bin Abdullah	Dördüncü Ordu-yu Hümâyuna mensup Topçu yirmi altıncı alayın altıncı bölüğü mütekâ'idîn-i
23	Mülâzım-ı Evvel İbrahim Efendi	Erzincan Mekteb-i Rüşdiye-i Askeriye mu'allimlerinden
24	Niyaz oğlu Salih bin Ömer	Kafkas cephesine sevk olunan seksen altıncı alay ikinci tabur efrâdından
25	Nuri Efendi ibn İbrahim Edhem	Mülazım-ı Evvel
26	Pamukçuzade Halid Efendi ibn Ahmed ibn Hacı Mehmed	Askeri depo çavuşluğundan mütekâ'id
27	Ser-çavuş Abdullah Efendi ibn Miktad	Başçavuş
28	Yoklamacı Mehmed Efendi ibn İbrahim	Mütekaidin-i askeriyeden
29	Yoklamacızade Hamid Efendi ibn Ahmed bin Hacı Mehmed	Mütekâ'idîn-i askeriyeden
30	Yüzbaşı Halit Efendi	Asker-i Şâhâneye mensup Kastamonu Jandarma Mektebi Müdürü
31	Yüzbaşı Hasan Ağa	Yüzbaşı
32	Yüzbaşı Mehmed	Yüzbaşı

33	Yüzbaşı Mustafa Efendi	Yüzbaşı
34	Yüzbaşı Rüşdü Bey ibn Ahmed	Erzincan Askeri Merkez Hastanesi Eczacısı
35	Yüzbaşı Sıtkı Efendi ibn Tayyar bin Hacı Mehmed	Erbaa Kazasında Ahz-i Asker Şubesi riyâsetinde müstahdem

Tablo 4. Defterde Adı Geçen Diğer Görevliler

	Görevli Adı	Görevi
1	Fevzi Efendi	Erzincan Kadısı
2	Bilal Efendi	Erzincan Kadısı
3	Tâhir Efendi	Erzincan Kadısı
4	Sabri Efendi	Erzincan Kadısı
5	Hafız Ömer Lütfi Efendi ibn Bekir Sıtkı Efendi	Mahkeme-i Şer'iyye Baş Katibi
6	Mehmed Nabi Bey	Livâ Muhasebecisi ve Beytü'l-mal Me'muru
7	Vasıf Efendi	Muhasebe Başkâtibi
8	Hafız Ömer Efendi bin İbrahim	Muhasebe-i Livâ Ketebesinden
9	Mehmed Emin Efendi	Erzincan Eytâm Müdürü
10	İzzet Bey	Erzincan Posta ve Telgraf Müdürü
11	Abdurrahman Efendi ibn Muhyiddin	Evkâf Tahsildarı
12	Rifat Efendi ibn Mehmed	Erzincan Aramaz Merkez Hastahane Kâtibi
13	Hacı Tahir Efendi	Erzincan Nüfus Kalemi Ketebesinden
14	Mehmed Efendi ibnü'l-Hâc Rıza Bey	Emlak-ı Emîriye Kâtibi
15	el-Hac Hafız Ahmed Efendi	Mahkeme-i Şer'iyeye Kâtibi

16	Hafız Mehmed Emin Efendi	Mahkeme-i Şer'ıye Kâtibi
17	Semerci-oğullarından Hafız Veysi Efendi ibn Osman	Mal Tahsildarları
18	Hafız Mehmed Halis Efendi ibn Ahmed Ağa	Erzincan Evkaf Memuru
19	Hafız Nazmi Efendi	Telgraf Müvezzi'i
20	Mehmed Onbaşı ibn Abdulkadir bin Mehmed	Belediye Odacısı
21	Abbas Ağa ibn İbrahim	Belediye Çavuşu
22	Yunus Cemil Efendi ibn İbrahim	Belediye A'zası
23	Tabib Refik Bey	Tabip

8. Gayr-ı Müslimlerin Durumu

İncelediğimiz tarihe en yakın olarak Erzincan'da 1914 Yılı Resmi İstatistiklerine göre Müslüman, Ermeni, Rum, Protestan ve Süryanilerin nüfusunun sayı ve oranları kaynaklarımızda mevcuttur.³⁴ Burada Rum, Protestan ve Süryanilerin sayılarının çok az olduğu görülecektir.

Defterimizdeki kayıtlar incelendiğimizde Erzincan'da Müslüman ve gayr-ı müslimlerin aynı mahallelerde yaşadıkları görülmektedir. Gayr-ı müslimlerin de Osmanlı mahkemelerine başvurması bu ilişkilerin siciller aracılığıyla incelenmesine olanak sağlamaktadır.

Erzincan C 55 nolu defterde (1916-1919 arası) veraset konulu 3 adet gayr-ı müslim (Ermeni vatandaşların açtıkları) dava bulunmakta, başka 2 davada da birer gayr-ı müslim vatandaşın ismi geçmektedir. 86 numaralı belgede "*Teb'a-i Devlet-i 'Aliyyenin Rum milletinden*" 2 kişinin şahitliğine başvurulmuştur. Ayrıca 75 numaralı veraset davasında ise Ermeni katliamına değinilmektedir.

Davalarda başlangıçta müştekinin ikameti ve hangi milletten olduğu belirtilerek davaya geçilir. "*Medine-i Erzincan'ın Gerek Gerek Mahallesinde sâkine zât-ı tarif-i şer' ile mu'arrefe Teb'â-ı Devlet-i 'Aliyyenin Ermeni milletinden sahıbe-i arzuhâl Yugaper Hatun veledet-i Makos Erzincan Livâ Mahkemesinde meclis-i şer'i şerif-i lâzımı'l-tevâkürde derûn-i*

34 T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918* (Ankara: Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, 2005), 629.

arzu hâlde mezkûrül-ism olup kibel-i şer'den husûmeti re'y olunan..."³⁵ diye başlamaktadır.

Bu davalarda özet olarak; 72 numaralı kayıta; Vahan Efendi, kendisine babasından miras kalan tarlanın Dursun Ağa'nın tasarrufunda olduğunu söyler. Veraset iddiasını iki Müslümanın şahitliği ile ispat eder. Mahallenin imam ve muhtarı da şahitleri tezkiye edince, Kadı da Vahan Efendi lehinde karar verir.

86 numaralı kayıta; Yugaper Hatun amcasından miras olarak kalan ev için davacı olur. Lehinde iki gayr-ı müslim vatandaş şahitlik eder. Kadı, evi kullanan Mustafa Usta'dan alınarak Yugaper Hatun'a iade edilmesi yönünde karar verir.

120 numaralı kayıta yine miras davasıyla ilgilidir. Kadı burada da iki gayr-ı müslimin şahitliği ile davacı Pars Hatun lehine karar verilir.

126 numaralı tevdî-i nikâh davasında aslen Kayserili olan Ermeni bir kadının Müslüman olarak Hâdiye ismini aldığı, 4 yıl evli kaldıktan sonra asıl dini olan hıristiyanlığa döndüğü ve bu sebepten nikahlarının geçersiz olduğu; kadının asıl dininde kalarak ve yeniden mehir belirlenerek nikahının yenilediği anlatılmaktadır. Bu davadan müslümanların Ermeni gayr-ı müslim kadınlarla evlenebildikleri görülmektedir.

67 numaralı davada ise; Suna bint-i Ali kocası Mahmut bin Hüseyin hayatta ve Mığısı Karyesinde otururken 1917 yılında Ermenilerin köye baskın yaparak köy hayvanlarını yağmaladıklarını, yağmalanan mallar arasında şuan Hüseyin Ağa'nın elinde olan 1 baş siyah ineğinin de olduğunu iddia ederek mahkemeden bu ineğin kendisine iadesini talep etmiştir. Hüseyin Ağa ise kendisinin ineği Keşişoğlu Asrod nâmlı bir Ermeniden satın aldığını ve Asrod'a da Suna'nın ölen kocası Mahmud'un sattığını şahitlerle ifade etmesi neticesinde dava düşmüştür. Bu davada dikkat çeken husus yağma iddiasının mahkeme tarafından direkt reddedilmemesi ve ineğin durumunun incelenmesi yani Erzincan'ın Rus işgali esnasında Ermenilerin yağma gibi faaliyetleri yapabildikleridir. Fakat köy imamı ve azasının tezkiye ettiği şahitlerin beyanıyla bu ineğin yağmaya konu olmadığı belirlenmiştir.

75 numaralı veraset davasında Ahmet Efendi babası Hacı Müştak Efendinin vefat ettiğini, sonrasında mirasçılar arasında bulunan babaannesi Nimet Hanım, kardeşi Ahmet Efendi ve kızkardeşi Rabia Hanım'ın Ermenilerin gerçekleştirdiği katliamda şehit olduğunu bildirerek (*ba'dehu ümmü mezbûre Nimet ve ibn mezbûr Abdullah ve bint-i mezbûre Rabia Ermenilerin îkâ' ettikleri katli'ânda şehid olup*) mirasın annesi diğer Nimet Hanım, kendisi, erkek kardeşi Bekir Efendi ve kızkardeşi Sıdika Hanım arasında pay edilmesini talep etmiş, bu talep şahitlerin ifadeleriyle mahkeme

35 *Erzincan Şer'iyye Sicil Defteri (1916-1919)*, b.86.

tarafından uygun bulunmuştur. Dava tarihi 3 Ekim 1918 dir. Katliamın tarihi tam olarak metinde bulunmamaktadır. Fakat katliamın varlığı mahkeme kayıtlarına bu şekilde yansımıştır.

Bu belgelere dayanarak gayr-ı müslimlerin verasetle ilgili olarak şer'i mahkemelere başvurdukları ve gayr-ı müslim şahit ve onları tezkiye eden kişilerin gayr-ı müslim olma durumunda da kabul gördükleri anlaşılmaktadır. İslam hukukuna göre genel kabul, gayr-ı müslimin Müslüman aleyhinde yaptığı şahitliğin geçersiz sayılmasıdır. Buna rağmen, Mahkeme tarafından; zaruret halinde bazı alimlerin bu şahitliği kabul etmesi görüşünün benimsenmesi, tüm vatandaşların kanun önünde eşitlik prensibine göre değerlendirildiğini göstermektedir. Bu üç davada da kadı mahkemeye başvuran gayr-ı müslim lehine karar vermiştir. Bu da gösteriyor ki Rusların bölgeyi terk etmesi ve Ermeni mezâliminden hemen sonra bile, gayr-ı müslimler haklarını rahatça arayabiliyor ve kanun önünde eşitlik prensibine göre muamele görüyorlardı. Bu davalar haricinde başka bir davanın olmaması da müslüman ve gayr-ı müslimler arasında münasebetlerin iyi olduğunu göstermektedir.

Belgelerde dikkat çeken bir diğer konu da; Müslümanlar için "oğlu" manasına gelen "bin ve ibn" ile "kızı" manasına gelen "ibnet-i" ifadeleri kullanılırken, gayr-ı müslimlerin oğulları için "Veled-i", kızları için ise "veledet-i" kelimelerinin kullanılmasıdır.

Ayrıca kişilerin yaşadıkları yerler ifade edilirken, "ikamet eden" anlamında, Müslümanlar için "sakinlerinden" tabiri kullanılırken, gayr-ı müslimler için ise "mütemekkinlerinden" ifadesi kullanılmaktadır.

Farklı tabirlere bir diğer örnek de Müslümanların bulunduğu davalarda mahkeme için; "meclis-i şer'i şerif-i enver" tabiri kullanılırken gayr-ı müslimler için mahkeme, "meclis-i şer'-i hatîr vâcibü't-tevkîr" tabiri ile ifade edilmiştir. Bu durum gayr-ı müslimlerin her ne kadar vatandaş olarak kabul edilse bile onlara farklı vesilelerle devlet otoritesinin hatırlatılması gerektiği düşüncesiyle açıklanabilir.³⁶

Belgelerden yine anlaşılıyor ki; Erzincan'da bulunan Rum Ekrek Mahallesi, Taşçı Mahallesi, Şeyh Çelebi Mahallesi, Gerek Gerek Mahallesi ve Yeni Mahalle'de Ermeni aileler bulunmaktadır.

1919 tarihli davalarda ismi geçen Tebe'a-ı Ermeniye'den birçok vatandaşın olması, 27 Mayıs 1915 Sevk ve İskan Kanunu (Tehcir Kanunu), Erzincan'ın Ruslar tarafından işgali ve 13 Şubat 1918'de kurtarılmasının ardından bölgede Ermeni

---

36 Nihat Fırat, *Erzincan C 55 Nolu Şer'iyye Sicili ve Hukuki Değerlendirmesi (1916-1919)* (Erzincan: Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 70.

vatandaşların varlıklarını devam ettirdiklerini göstermektedir. Sonrasında da bölgede etnik bir göç dalgasının yaşanmamış olması da halen Ermeni vatandaşların bölgede varlıklarını devam ettiklerini varsaymamıza neden olmaktadır.

9. Kullanılan İsimler

İslam dinine göre çocuğun anne baba üzerinde hakları vardır. Bu haklardan biri de çocuklara güzel isimlerin konmasıdır. Defterimize göre o dönemde Erzincan'da isim belirlemede Allah'ın sıfatları (Abdurrahman gibi), peygamber adları, sahabe isimleri ve kâmil insanların isimlerinin ağırlıkta olduğu görülmektedir.

Dikkati çeken husus kadınların annesine değil de babasına izafetle tanınmalarıdır. Ayrıca erkeklerde kullanılan "el-hâcc", "hâfız" gibi unvanlar kadınlar için kullanılmamıştır. Hâlbuki kadınlar arasından da bu özelliklere sahip olanların mevcudiyeti muhtemeldir. Ancak genel ahlak ve kültürel anlayış gereği bu tür unvanların kullanılmadığını söyleyebiliriz.

Abdullah, Mehmed, Yûsuf, Osmân, Ali, Ömer, Süleymân, Mustafa, Mahmûd, Ahmed, Emîn, İbrâhîm, İsmâîl, Hasan, Hüseyin, Sâlih, Abdurrahmân, Ârif sıklıkla kullanılan erkek isimleridir. Hadîce, Saliha, Â'îşe, Fâtıma, Emîne, Nimet sıklıkla kullanılan kız isimleridir. Belgelerde çift isim kullanıldığı da olmuştur. Bu isimlerin Ahmed Mevlüt, Ömer Lütfi, Mehmed Nabi, Mehmed Halis, Yunus Cemil olduğu görülmüştür.

Kullanılan isimler incelendiğinde, ad koymada günümüzle benzerlik gösterdiği görülmektedir.

10. Defterde Adı Geçen Esnaf Grupları

Defterde adı geçen esnaf grupları ise şunlardır:

Kasap Esnafı, Çilingir Esnafı, Leblebici Esnafı, Fırıncı esnafı, Nalbant Esnafı, Terzi Esnafı, Bakkal Esnafı, Rençber Esnafı, Dülger Esnafı. Bunların dışında defterde bazı kimseler birtakım meslek adlarıyla birlikte zikredilmiştir. Bu durum, ilgili kimselerin atfedilen mesleği icra ettiklerini kesin bir şekilde ortaya koymamakla birlikte dönemin meslek ve meşguliyet alanları hakkında ipuçları vermektedir. İfade ettiğimiz meslek grupları şunlardır: Berber, demirci, çıracı, çoban, çaycı, değirmenci, yemenici, çörekçi kuşçu, semerci, kavukçu, keçeci, fındıkçı, katırcı, çizmeci, çarıkcı, mesci, papuşçu, mumcu, senetçi, bekmezci, ekmekçi, kuyumcu, aktar, kömürcü, pamukçu, hamal...

SONUÇ

Osmanlı Devleti mahkemelerinde İslam Hukuku uygulanmıştır. İncelediğimiz bu defterde “İslam Hukukunun Belirleyiciliği” daha net anlaşılmaktadır. Bu durum, İslam Hukukunun pratik hayattaki uygulamalarını kavramamıza ve teorik yönünü daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Öncelikle defterde kayıtlı olan belgelerdeki konuların dönemin siyasi olaylarından etkilendiğini söylemek mümkündür. I. Dünya Savaşında Erzincan halkı da savaşın olumsuz tesirlerinden etkilenmiş ve çok sayıda ölüm olmuştur. Tekâlif-i Harbiye Kapsamında verilen mallar, vârisler tarafından talep edilmekte, şehîden vefat edenlerin miras taksimi belgelerde görülmektedir. Erzincan’da savaşın olumsuz tesirleriyle çok sayıda ölümün olması ilgili deftere de yansımış ve belgelerin üçte birini veraset davaları oluşturmuştur.

Belgelerde ikinci önceliğe sahip olanlar aile kurumuyla ilgili olanlardır. Bu konuyla ilgili belgelerden aile kurumunun oluşması ve işleyişi hakkında elde ettiğimiz sonuçlara göre Osmanlı toplumunda esas olan ailenin korunması ve devamlılığının sağlanmasıdır. Ayrıca kadın ve çocukların haklarının hukuki koruma altına alındığı da gözlemlenmektedir. Kadının birçok hakka sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Vefat eden kişinin çocuklarından reşit olmayanlar varsa reşit olana değin, babası veya annesinden miras kalan mallarının idaresine, o kişinin ailesinden veya mahallesinden uygun birisi vasi olarak tayin edilmiştir.

Aile kurumunun oluşması ve işleyişi hakkında elde ettiğimiz sonuçlara göre Osmanlı toplumunda esas olan ailenin korunması ve devamlılığının sağlanmasıdır. Ayrıca kadın ve çocukların haklarının hukuki koruma altına alındığı da gözlemlenmektedir.

Defterimizde Kadı’nın nikah akdini tescil ettiği sadece bir kayıt vardır. Buradan hareketle incelediğimiz dönemde nikah işini daha çok imamların yaparak, tescil ettiğini söyleyebiliriz. Kadı’nın nikah akdi konusunda imama yetki vermesi, bu uygulamanın günümüzde yanlış bir şekilde anlaşılmasına sebep olmuştur.

Defterimizde çok eşliliğin görülmesi ile ilgili sadece iki belgenin olması da gösteriyor ki; her ne kadar erkeğin birden fazla eşle evlenmesi mümkün ise de ilgili tarihlerde Erzincan’da bu durum hoş karşılanmamış ve yaygınlaşmamıştır.

Mahkeme kayıtları Erzincan’da incelenen zamanın devlet görevlileri hakkında bize bilgi vermiş, mahkemeye intikal eden davalarda ilgili kişilerin yaşadığı yerlerin imam ve muhtarları tam olarak tespit edilebilmiştir. Ayrıca şahitlerin mesleklerinin de zikredilmesi dönemin meslek gruplarını tespit edebilmemize fırsat vermiştir.

Devlet görevlilerinin bu çalışmayla tespit edilmesiyle araştırmamız, bu konuda yapılacak araştırmalar için önemli bir kaynak vazifesi görecektir.

Erzincan'da müslümanlar ile gayr-ı müslim tebaadan olan Ermenilerin bir arada yaşadıkları görülmüştür. Gayr-ı müslimlerle Müslümanlar arasında alacak-verecek içerikli 3 dava dışında önemli bir olayın olmaması, dini kimliği farklı olan insanların bir arada mutlu ve huzurlu yaşadıklarını göstermektedir. Gayr-ı müslimler şer'i hukuka göre işleyen Osmanlı mahkemelerinde kendi haklarını sonuna kadar arayabilmişlerdir.

Fakat gayr-ı müslim davalarında farklı tabirlerin kullanılması (Müslümanların bulunduğu davalarda mahkeme için; "meclis-i şer'i şerîf-i enver" tabiri kullanılırken gayr-ı müslimler için mahkeme, "meclis-i şer'-i hafîr vâcibü't-tevkîr" tabiri kullanılması gibi) gayr-ı müslimlerin her ne kadar vatandaş olarak kabul edilse bile onlara farklı vesilelerle devlet otoritesinin hatırlatılması gerektiği düşüncesiyle açıklanabilir.

Belgelerden yine anlaşılıyor ki; Erzincan'da bulunan Rum Ekrek Mahallesi, Taşçı Mahallesi, Şeyh Çelebi Mahallesi, Gerek Gerek Mahallesi ve Yeni Mahalle'de Ermeni aileler bulunmaktadır. Sonrasında da bölgede etnik bir göç dalgasının yaşanmamış olması da halen Ermeni vatandaşların bölgede varlıklarını devam ettiklerini varsaymamıza neden olmaktadır.

Defterde vakıf ve tevliyet konusuyla ilgili 3 kayıt bulunmaktadır. Bu belgelerden vakıfların hangi amaçla kurulduğu, bu amaç için nelerin vakfedildiğini ve o zaman dilimindeki vakıf yöneticilerini belirleme imkânı bulmaktayız.

Defterimizde yüz kızartıcı veya toplum düzenini bozan suçları konu edinen belgeler bulunmamaktadır. Bu durum dönemin toplum yapısı hakkında, genel ahlak ve toplum düzenine uyulduğu sonucunu çıkarmamıza yardımcı olmaktadır.

Bu çalışmanın Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki Erzincan'ın sosyal ve kültürel hayatını ortaya çıkarmada katkı sağlayacağını ummaktayız.

KAYNAKÇA

- Acar, H. İbrahim. "Tefrik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Akgündüz, Ahmet. *Şer'iyeye Sicilleri*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, 1988.
- Aktan, Hamza. "Miras". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
- Apaydın, Yunus. "Nikâh Akdinin Mahiyeti ve İmam Nikahı Uygulaması". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9 (2000), 371-380.
- Apaydın, Yunus. "Şahit". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Atar, Fahrettin. "Nikah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Bardakoğlu, Ali. "Vesâyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Erbay, Celal. "Nafaka". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Fırat, Nihat. *Erzincan C 55 Nolu Şer'iyeye Sicili ve Hukuki Değerlendirmesi (1916-1919)*. Erzincan: Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Günay, Hacı Mehmet. "Vakıf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Gümüş, Nebi - Erkan, Ümit. "Osmanlı'nın Son Döneminde Rize'de Sosyal Hayat (1911-1913)". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (Aralık 2012), 27-53.
- Kazıcı, Ziya. *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*. İstanbul: Kayhan Yayınları, 1999.
- Kemali, Ali. *Erzincan*. Resimli Ay Matbaası, 1932.
- Köse, Saffet. "Aile Hukuku", *İslam Hukuku El Kitabı*, ed. Talip Türcan. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.
- Özmel, İsmail. "Kayyım". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.

T.C. Genelkurmay Başkanlığı. *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918*. I. Cilt. Ankara: Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, 2005.

Erzincan Şer'iyeye Sicil Defteri (1916-1919). Ankara Milli Kütüphane Arşivi, 06 Mil Yz C 55.